

NOVE NAJDBE IZ PTUJA

R. Bratanič

Najdbe na Panoramskem hribu

Jeseni leta 1955 je Osojnikova zadruga preorala severovzhodno pobočje Panoramskega hriba, in sicer med pešpotjo in vurberško cesto, severno od telefonskih drogov. Ta del Panoramskega hriba doslej ni bil raziskan.* Ko so leta 1907 kopali vodovodni kanal, so našli ostanke rimskih stavb (Oest. Jahresh. XVII, 1914, Beibl, str. 151 s.; Starinar 1922, str. 204; Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 57). Leta 1915 so gradili vodovod in našli osem rimskih grobov, v enem od njih v sekundarni uporabi močno poškodovan oltar (Hoffiller-Saria, AIJ 279). Leta 1900 so v bivši drevesnici pod Panoramskim hribom našli sedaj izgubljeni relief Epone (MZK, NF XXVII, 1901, str. 20; V. Skrabar, Serta Hoffilleriana, str. 379, 380). Po ustnem izročilu rajnega notarja dr. Winklerja je našel ta v začetku tega stoletja na severovzhodnem vznožju Panoramskega hriba bronast kipec (slika 1), ki predstavlja golobradega Rimljana ali pa rimskega duhovnika pri žrtvi. Toga pada v gostih gubah skoraj do gležnjev. Glavo ima ogrnjeno. V levici drži odprto skrinjico s kadilom. Desna roka manjka. Podobno sceno predstavlja relief daritev larom (Abramič, Poetovio, 78, sl. 21). Naš kipec je visok 0,072 m.

Ko so leta 1944/1945 kopali strelske jarke na severnem in severovzhodnem pobočju Panoramskega hriba, so odkopali tudi ostanke rimskih stavb (zidovje, tlak, mozaik itd.). Natančno raziskovanje pa seveda v tem času ni bilo mogoče.

Po globokem oranju jeseni leta 1955 smo večkrat pregledali teren. Traktor je izoral tudi nekaj temeljev hiš ali stavb. Za temelj so uporabljali večinoma dravski kamen, ki je bil vezan z močno malto, deloma pa tudi apnenec od Barbare v Slovenskih goricah. Našli smo tudi precej fragmentov tal (estrih) in stenske slikarije. Po polju je bilo raztreseno veliko navadnih keramičnih fragmentov: vrčev, loncev, skled, pladnjev, mevnic, čaš gubank, kadilnic itd.; bilo je tudi nekaj fragmentov iz sigilate.

* Na Panoramskem hribu so doslej izkopavali: na vzhodnem pobočju leta 1911 dr. Abramič in leta 1913 dr. Saria; na vrhu hriba leta 1948 dr. Klemenc in Paola Korošec; na jugozahodnem pobočju leta 1907 V. Skrabar.

Posode so izdelane večinoma na lončarskem kolesu, glina je dobro pečena in pomešana s peskom. Od teh posod so pomembne tele:

1. Dno posode iz rjave, rdeče pobarvane gline s podstavkom; na notranji strani je žig tvrdke VICTOR FE (Victor[inus] fecit). Na dnu druge posode iz sive gline je nečitljiv žig; čitljivo je le MM (obratno).

2. Fragment mevnice, na notranji strani pološčen in posejan z drobnimi kremenčki, iz rjave gline, pomešane s peskom; na robu žig znane tvrdke IVSTI[niani officina] ali Iustinianus (pr. Abramič, Poetovio 109).

3. Fragment mevnice iz rdečkastorjave gline, pri izlivu na robu slabo čitljiv žig tvrdke, menda POTENTINVS.

4. in 5. Dva fragmenta mevnice z žigom SVCESSIANVS F (Successianus fecit) (prim. Abramič, Poetovio, št. 109).

6. Hranilnik iz sivkastorumene gline.

Fragmentov iz sigilate je bilo 85, od katerih so pomembnejši sledeči: Fragment mevnice; ohranjen je del roba, vratu, ramena in večji del ročaja, ki je okrašen z ribo; nad ribo in pod njo so stilizirani valovi. Ornamentirani fragmenti sigilatnih posod so večinoma okrašeni z jajčasto kito (Eierstab), nizom biserov, rozetami, krogi in girlandami, vinsko trto itd.; na nekaterih so upodobljene živali ali lovske scene. Na nekaterih je ohranjen žig tvrdke, in sicer: DIVTA F (? nejasen), FSV... (obratno), PAVLI M (Pauli manu). Ta je iz tovarne, ki je bila v Lesouxu v srednji Galiji (prim. Juhász G., Die Sigillaten von Brigetio, Dissertationes Panonicae, ser. 2, No. 3, str. 185, tabla XLVII, št. 215).

Od železnih predmetov smo našli žeblje, kavelj in 9,9 cm dolg nož.

Bronasti predmeti: bronast okov pasu, pri obeh koncih preluknjan, v luknjicah zatikalci, dolg 6,8, širok 1, debel 0,1 cm; okov v obliki lista 5,9 dolg, 2,1 širok, 0,1—0,2 cm debel; fragment okova dolg 4,8, širok 0,8 do 1, debel 0,1 cm; Fragment okroglega okova, premer 3,5, debel 0,05 cm, iz zelo tenke bronaste pločevine; okrogel okov, ki ima ob robu dva koncentrična kroga, v sredini majhno odprtino, okoli nje dva koncentrična kroga, premer 3,4 cm, iz zelo tenke bronaste pločevine; bronasto zatikalce, dolgo 2,5, široko 1,2 cm in dva fragmenta bronastih igel ali lasnic.

Koščeni predmeti: lasnica, dolga 11,2 cm, glava v obliki storža pinije, konica odbita; fragment lasnice, dolg 7,2 cm, glava in konica manjkata; lasnica, dolga 8 cm, okrogla glava, konica odbita; igla, uho deloma odbito, dolga 11,8, največja širina 0,5 cm; igla, dolga 9,7, široka pri ušesu 0,6 cm, konica odbita.

Od steklenih predmetov smo našli le majhne črepinje.

Našli smo tudi veliko fragmentov opek (zidakov, strešnih in hipokavstnih opek, žlebakov [imbrices] in tubulov). Hipokavstne opeke so dokaz, da so stale tudi na tem delu Panoramskega hriba večje in udobnejše hiše. Našli smo opeke s temile tovarniškimi znaki: M. IVN. F...., FIR (M[arci] Iuni Firmini), M. VLP. SEVE (M[arci] Ulpi Severi ali Severini), C. I. H (C[ai] I... H...), ADI (Adiecti), ICT (Victorini?), L. C in R R (obratno) A.

Od kamnitih predmetov smo našli:

1. Oltar iz apnenca, profilacija je le deloma ohranjena, napisno polje je močno razjedeno, od napisa ni več sledu; visok je 0,46, širok spodaj 0,245, zgoraj 0,15, debel 0,13, napisno polje je široko 0,18 cm.

2. Zelo visok kapitel stebra iz pohorskega marmora; ohranjeni sta dve vrsti akantusovega lista, zgornji del je odbit, visok je 0,53, zgornji premer je 0,165—0,18 m.

3. Zelo poškodovan fragment arhitrava iz pohorskega marmora; profilacija se končuje v polža; visok je 0,345, širok spodaj 0,28, zgoraj 0,12, debel 0,145 m.

4. Fragment balustrade iz pohorskega marmora; 0,08 m od spodnjega in stranskega roba spiralen polsteber, širok 0,035 m; predmet je visok 0,235, širok 0,152, debel 0,07 m.

5. Močno poškodovan fragment doprsja iz pohorskega marmora; ohranjen je le del vratu in obleke; visok je 0,135, širok 0,15, debel 0,10 m.

6. Fragment akroterija oltarja iz pohorskega marmora, visok 0,11, širok 0,17, debel 0,155 m.

7. Fragment kamnite sklede iz pohorskega marmora; stena je debela 0,035 m. Ohranjeni del je dolg 0,26, širok 0,13 m; ohranjen je en okrogel ročaj.

8. Dva mlinska kamna.

Najbolj zanimiva predmeta pa sta dva reliefa, ki predstavljata Priapa. Nekaj podobnega je herma CIL III 14064; Hoffiller-Saria, AIJ 338, str. 87; Abrahić, Poetovio št. 35. Glava doprsja je odbita, pod napisom FELIX TERMINVS phallus. Saria domneva, da herma predstavlja Terminusa (božanstvo mej), dr. Abramić pa misli na Priapa.

Priap je simbol neizčrpne naravne sile, ki pospešuje napredek živalskega in rastlinskega življenja. Ta kult se je širil pod različnimi imeni. Nekatera so se izgubila, ko je kult phallusa prešel na bogove kot Dioniza ali pa Herma, druga so se obdržala kot lokalna božanstva, na primer Tychon v Atenah. V klasični dobi grške književnosti in upodabljaajoče umetnosti Priap še ni bil znan, pojavlja se šele v začetku 3. stoletja. Njegov kult je imel svojo posebno razvojno pot. Kult phallusa je bil tudi v tesni zvezi z misterijami. Najbolj so spoštovali Priapa v Lampsaku ob južnem bregu Helesponta. Tu so ga imeli za sina Dioniza in Afrodite, za ustanovitelja mesta (prim. Katul, fragm. 1), za zaščitnika vinogradništva itd. Iz zavisti so v drugih krajih, ki so tudi spoštovali Priapa, trdili, da je Priap sicer iz Lampsaka doma, da so ga pa od tod pregnali »propter virilis membris magnitudinem«. Potem je bil sprejet med bogove in postal vobče bog vrto. V Lampsaku so mu žrtvovali osla. O tem nam pripoveduje Ovidij, Fasti I, 391—415 in VI, 319—333, seveda v helenistični verziji. O njegovem rojstvu pripoveduje pravljica, da je bila Hera ljubosumna in je položila roko na nosečo Afrodito. Zaradi tega se je rodil otrok prepozno in grd, z velikim trebuhom in phallusom (*βαδναιδόιοσ*). Priapov kult se je širil nele v Mali Aziji, ampak tudi na otokih, v celinski Grčiji in v Egiptu. V Rim je ta kult prišel sorazmerno pozno. Rimljani so že imeli

podobno indigitalno božanstvo, ki se je imenovalo Mutunus Tutunus ali Mutinus Titinus. Na podeželju je Priapov kult sprejel elemente Silvana in obratno; tako so tudi Priapa predstavljali s sadjem v predpasniku, s srpom v roki in s psom. Posebno so ga spoštovali kot zaščitnika vrtov, vinogradov, čebelarstva in pašnikov. Povsod v Italiji in v provincah najdemo ostanke tega kulta. Tudi v aleksandrijski, poznejši grški in rimski književnosti je bil Priap priljubljen motiv. (Anthologia Palatina, bukolške pesmi, Lukian, Katul, Vergilij, Horacij, Tibul, Ovidij, Juvenal, Marcial, Carmina Priapea itd.) Kako razširjen je bil Priapov kult v poznejši dobi rimskega cesarstva, najbolje kaže vnema, s katero so se borili cerkveni pisatelji proti temu kultu in proti vsemu, kar je bilo v zvezi z njim. Prim. Avgustin, De civitate dei VI, 9. »Mutunus vel Tutunus, qui est apud Graecos Priapus; ... Sed quid hoc dicam, cum ibi sit Priapus nimis masculus, super cuius immanissimum et turpissimum fascinum sedere nova nupta iubebatur, more honestissimo et religiosissimo matronarum.« Tudi tukaj je indigitalni rimski bog Mutunus Tutunus indentificiran s Priapom.

Globoka misel Priapovega kulta, t. j. misel pospeševanja rodovitnosti, se je bolj in bolj izgubljala. Kot so samemu phallusu pripisovati apotropijsko moč, tako so tudi v grobo izdelanem, rdeče prepleskanem lesenem kipu Priapa videli samo apotropaeum proti tatovom in pticam. Tako ga opisuje Horacij, satire, I, 8, 1–7:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
 Quum faber incertus, scamnum faceretne Priapum,
 Maluit esse deum. Deus inde ego, furum aviumque
 Maxima formido, nam fures dextra coerces
 Obscenoque ruber porrectus ab ingunine palus;
 Ast importunas volucres in vertice arundo
 Terret fixa vetatque novis considerare in hortis.

1. relief (slika 2). Ohranjen je le spodnji del telesa, in sicer dolnji del trebuha in noge. Zgornji del reliefa je odbit. Noge so močno razvite in sorazmerno kratke, kar ustreza tradiciji o podobi Priapa. Bog je, kot po navadi, itifaličen; phallus je odbit, viden je le začetek. Ohranjena je tudi desna roka, od leve se vidi le en prst. Obe roki je držal pod trebuhom. Plošča iz pohorskega marmora je precej preperela, na obeh straneh in zgoraj odbita in precej počrnela, verjetno od ognja. V sedanji obliki je plošča visoka 0,177, široka 0,229, debela spodaj z okvirjem 0,072, zgoraj 0,069, ob straneh 0,042 m. Ohranjen del reliefa je visok 0,152, pri trebuhu širok 0,115 m.

2. relief (slika 3). Stoječi Priap. Teža telesa počiva na desni nogi, leva noga je postavljena naprej. Glava in vrat manjkata. V desni roki drži košaro s sadjem, z levo roko pa gubo obleke, ki je polna sadja. Vidi se štiri jabolka in grozd ali storž pinijskega oreha. Na desni rami je videti velika okrogla fibula. Trebuh je precej razvit. Phallus mu seže do gležnja leve noge. Spodaj je napis T F E L (t[erminus] felix). Kot sem že zgoraj omenil, je bil Priap tudi zaščitnik vrtov in kot tak seveda tudi čuvaj mej. Tako

so ga včasih izenačili z bogom mej — Terminom (Terminus). Plošča iz pohorskega marmora ima spodaj ohranjen okvir, zgoraj je odbit. Visoka je 0,255, široka do 0,192, debela spodaj z okvirom 0,055, ob levi strani 0,047, ob desni strani 0,032, zgoraj 0,038 m. Ohranjen del telesa je visok 0,212, širok do 0,119 m.

Izdelava obeh reliefov je provincialna. Oba reliefa sta edina ostanka kulta boga Priapa, ki mu je bila verjetno tu na severovzhodnem pobočju Panoramskega hriba posvečena majhna kapela. Ostanke stavbe nismo mogli najti, ker so delavci pri globokem oranju uničili tudi temelje. To so tudi prvi sledovi Priapovega kulta na področju Poetovione.

Sl. 1

Sl. 2

Krilat phallus. Apotropejski namen je verjetno imel tudi phallus, ki smo ga našli ob izkopavanju leta 1951 na Zg. Bregu. Ob tej priliki se zahvaljujem dr. Klemencu, da mi je omogočil publicirati ta predmet, ki je v tesni zvezi s kultom phallusa in Priapa. Našel ga je Janez Gojkovič, laborant ptujskega muzeja, v jarku B 79,60 m od roba mariborske ceste, 6,56 m vzhodno od črte občestni mejnik — mali mejnik, približno 0,70 m pod površino (glej skico 1).

Phallus je predstavljen kot krilata itifalična žival z dvema nogama in repom, ki je deloma odbit. Z levo nogo se čehlja ob boku. Mali phallus, ki je na normalnem mestu, je popolnoma podoben velikemu. Na hrbtu je obroček, ki so z njim obešali predmet, menda pred vrata, da bi varoval

hišo pred urokom. To je prvi primer te vrste, najden na področju Poetovione. Kolikor mi je znano, v naših krajih doslej še ni bilo podobnih najdb. Phallus je od glave do deloma odbitega repa dolg 5,8 cm, valjkasto telo ima premer pri glavi 1,5, pri nogah pa je široko 1,7 cm, visok je od vrha malega phallusa, ki je dolg 2,1 cm, do vrha peruti 3,9 cm; peruti sta dolgi 2,9, široki pa od 1 do 1,6 cm.

Kult phallusa je prastar. Tako so na primer našli v neolitski naselbini črnovodske kulture v Kodjameri (Bolgarija) glinaste phalluse, v Sesclu

Sl. 3

Sl. 4

ročaje posod v obliki phallusa, v Larisi sedeče itifalske glinene kipce iz bronaste dobe, kamnit phallus v Troji itd. Znani so tudi itifalski kipci iz Bologne, phallus iz Sardinije, itifalski kipec iz 6. stoletja iz Nesakcija itd. Tudi znani kultni voz iz Strettwega kaže moško podobo z močno poudarjenim phallusom (prim. W. Schmid, *Der Kultwagen von Strettweg*, str. 23, tabla XII. in XIII.). Tudi v Egiptu je bil kult phallusa razširjen (Herodot, II, 48), prav tako v Mali Aziji (Lukian, *Dea Syria* 28).

Da so Grki prevzeli od Pelasgov navado, predstavljati Hermesa itifalsko, nam pove Herodot (II, 51). Predvsem v Dionizovem kultu je phallus pomemben kot sveto znamenje. Znale so atenske phallophorije pri vaških Dionizijah, pa tudi pri mestnih ni manjkalo phallagogije. Podobne praznike so slavili tudi v drugih grških mestih, n. pr. na Delu, na Rodu, v Aleksandriji itd. V Efezu so pri izkopavanjih Avstrijskega arheološkega instituta našli kamniti relief krilatega phallusa (prim. *Oesterr. Jahresh.*

XXIII, Beiblatt str. 274 ss. in XXIX, str. 91). Posebno pomemben je bil phallus v Dionizijevih misterijah, pa tudi v Afroditinem in Demetrimem kultu.

Italskega itifalskega indigitalnega boga, ki se imenuje Mutinus Titinus ali Mutunus Tutunus, sem že omenil. V kultu Libera so na prazniku Liberalia vozili phallus po poljskih poteh in pozneje v mesto; v Laviniji so ga ovenčale matrone.

V kultu bogov pa tudi v apotropejske namene dobiva phallus fantastične, demonizirane oblike: peruti pa tudi noge in rep in s tem obliko ptice; često ima tudi drugi manjši phallus na normalnem mestu. Krilate phallus najdemo že na vazah orientalizirajočega stila, na etrurskih vazah 6. stoletja, na gemah, na hišah, pa tudi bronaste itd. Zaradi močnega kulturnega vpliva tega mesta na naše kraje, predvsem na Poetovione, bi omenil krilati phallus iz Akvileje (prim. Führer durch das Museum von Aquileia 1910, 56, str. 55: Apotropäisches Relief, drei Phalli zu einem phantastischen beflügelten Ungetüm vereint, das auf Tierbeinen nach rechts schreitet und am Hals eine Glocke trägt).

Tudi na grobovih in v njih se pojavlja phallus.

Iz Italije so znani amuleti v obliki phallusa že iz prve železne dobe. V hišah in izven hiš so često uporabljali phallus kot apotropejski znak. Nosili so phallus tudi kot amulet na telesu, okoli vratu ali na prsih; predvsem je bila njegova naloga, varovati otroke, ki so ga nosili v bulli ali pa okoli vratu. Tudi sicer so v Italiji navadno uporabljali phallus kot obrambno sredstvo proti zlu; na primer uporaba v raznih krajih Italije na mestnem obzidju. Phallus naj bi obranil pred demonskimi vplivi in prav tako odvrčal škodo, ki bi jo lahko povzročili ljudje, zlasti naj bi varoval pred zavistjo in »hudim pogledom« ali urokom. Zato so našli nešteto phallusov, amuletov, večinoma bronastih, pa tudi zlatih, srebrnih in drugih.

Iz Poetovione so razen zgoraj opisanega doslej znani sledeči primerki phallusa: dvojni bronasti in mali, na valovito upognjeno zapestnico pritrjeni phallus (oba Abramić, Poetovio, št. 134); emailirana puščica s stiliziranim phallusom na pokrovcu (l. c. št. 266); falska herma, ki je spadala k ročaju bronaste posode (l. c. št. 134); phallus na marmoru, bržkone mejnik (Inv. št. 426) in že zgoraj omenjena itifalska herma (l. c. št. 35).

Od rimskih novcev sno na terenu našli tele:

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Hadrianus (117—138)			
1.	A. in R. nečitljiva	Ae	26	?
	Alexander Severus (222—235)			
2.	A. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. R. P. M. TR. P. VI. COS. II. P. P. — Cesar pred trinožcem.	Ar	18—19	143

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Aurelianus (270—275)			
3.	A. IMP. AVRELIANVS AVG. R. [vi]RT[us] M[ili] TVM — Cesar in vojak.	Ae	20—21	212
	Probus (276—282)			
4.	A. IMP. C. M. AVR. PROBUS P. F. AVG. R. VIRTVS PROBI $\frac{AVG.}{XXI}$ V polju desno Q; Mars na d.	Ae	22—23	649
	Valens (364—378)			
5.	A. D. N. VALENS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{PVBLICAE}{TSISC}$	Ae	17—19	72
Dijaki ptujske gimnazije so našli na Panoramskem hribu tele novce:				
	M. Vipsanius Agrippa (* 1. 12. pr. n. št.)			
1.	A. M. AGRIPPA L. F. COS. III. R. Nečitljiv	Ae	28	?
2.	A. [M.] AGRIPPA [L. f. cos. III.] R. S. C. Neptun.	Ae	27	3
	Claudius (41—54)			
3.	A. [Ti.Clau]DIVS CAESAR AVG.P.M.TR.P.IMP. R. [li]BERTAS AVGUST. S. C. — Svoboda stoji.	Ae	29	79
	Vespasianus (69—79)			
4.	A. Nečitljiv. R. Nečitljiv.	Ae	28	?
	Nerva (96—98)			
5.	A. IMP. NERVA CAES. AVG. P. M. TR. P. II. COS. III. P. P. R. FORTVNA AVGUST. S. C. — Fortuna stoji.	Ae	27	96
	Faustina mater (* 141.)			
6.	A. DIVA FAVSTINA R. AVGUSTA S. C. — Ceres stoji.	Ae	26	185
8.	A. DIVA FAVSTINA R. AVGUSTA S. C. — Concordia (?) sedi.	Ae	28	200
9.	A. DIVA FAVSTINA R. AETER [nitas] S. C. — Aeternitas stoji.	Ae	27—28	145
	Lucilla (* 185.)			
10.	A. LVCILLAE AVG. ANTONINI AVG. F. R. VENVS — Venera stoji.	Ar	18	27

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Commodus (180 [175]—192)			
11.	A. [imp. L. Aur]EL. COMMODVS [AVG. Germ. Sarm.] R. DE GERM. [tr.p.II.cos.p.p.] S.C. — Tropaeum. Ae		25	489
	Elagabalus (218—222)			
12.	A. IMP. ANTONINVS PIVS AVG. R. [p.m.] TR. P. IIII. COS. III. P. P. — Cesar pred oltarjem. Ar		19	97
	Philippus pater (244—249)			
13.	A. IMP. M. IVL. PHILIPPVS P. F. AVG. R. P. M..... COL ^{VIM.} AN. IIII. — Boginja med bikom in levom. Ae		28	—
	Gallienus (253—268)			
14.	A. [Gallien]VS A[ug.] R. FIDES MIL[it.] — Zvestoba z zastavo in žezlom. Bi		16—17	151
	Salonina			
16.	A. SALONINA AVG. R. AVG. IN PACE — Salonina sedi. Bi		18—20	14
	Salonina			
17.	A. SALONINA AVG. R. VEN[us felix] — Venera sedi. Bi		17—19	78
	Claudius II. (268—270)			
18.—19.	A. DIVO CLAVDIO R. CONSECRATIO — Oltar. Ae		16—17	51
	Cladius II. (268—270)			
20.	A. [imp. C. Clau]DIVS AVG. R. [geni]VS EXERCI — Genij stoji. Ae		17—19	93
	Cladius II. (268—270)			
21.	A. IMP. C. CLAVDIVS AVG. R. PROVIDENTIA AVG. — Previdnost stoji. Ae		19—20	168
	Cladius II. (268—270)			
22.	A. IMP. C. CLA[udiu]S AVG. R. VI[ctori]A AVG. — Viktorija na l. Ae		19—20	215
	Cladius II. (268—270)			
23.	A. IMP. [C. M. AVR. Probus a]VG. R. Nečitljiv. Ae		25—27	?
	Diocletianus (284—305)			
24.	A. IMP. C. C. VAL. DIOCLETIANVS P. F. AVG. R. CONCORDIA ^{MILITVM} ALE Cesar in Jupiter. Ae		20	143

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Constantinus Magnus (306—337)			
25.	A. CONSTANTINVS AVG. R. D. N. CONSTANTINI MAX. $\frac{\text{AVG.}}{\text{TS. P}}$ — V vencu VOT. XX.	Ae	18—19	247
26.	A. CONSTANTINVS P. F. AVG. R. SOLI INVICTO $\frac{\text{COMITI}}{\text{ISIS}}$ — Sol stoji.	Ae	21	466
	Constantinus Magnus et filii			
27.	A. URBS [Ro]MA R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{CONS}}$ — Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	15—16	8
	Crispus (317—326)			
28.	A. FL. IVL. [Crispus nob. Caes.] R. VOT. V. $\frac{\text{MVL. X.}}{\text{nečitljiv}}$ v vencu.	Ae	18—19	148
	Constantinus iunior (337 [317]—340)			
29.	A. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTSP}}$ — Dva vojaka, med njima dve zastavi.	Ae	19	136
30.	A. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. R. PROVIDENTIAE $\frac{\text{CAESS.}}{\text{SMANT}}$ — Taborska vrata	Ae	18—19	152
	Constans (337 [333]—350)			
31.	A. FL. CONSTANS NOB. CAES. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTSP}}$ — Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	16	124
32.—34.	A. CONSTANS P. F. AVG. R. VICTORIAE DD. $\frac{\text{AVGG. Q. NN.}}{\text{nečitljiv}}$ Dve Viktoriji.	Ae	16	160
	Constantius II. (337 [323]—361)			
35.—36.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. FEL. TEMP. $\frac{\text{REPARATIO}}{\text{-SIS}}$ Vojak prebada konjenika.	Ae	16—18	224
37.—38.	A. Isto, v odseku AQ-	Ae	16—18	224
39.—41.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—18	224

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
42.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTS}}$ Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	16	244
43.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. SPES REI $\frac{\text{PVBLICE}}{\text{ASIS}}$ Cesar stoji.	Ae	16—17	265
44.—45.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—17	265
46.	A. D. N. CONSTANT[ius p. f. Avg.] R. VOT. XX. MVLTV $\frac{\text{.XXX.}}{\text{nečitljiv}}$ V vencu.	Ae	14—15	279
	Constantius Gallus (351—354)			
47.	A. D. N. CONSTANTIVS[iun. nob.] C. V polju I. A. R. FEL. TEMP. $\frac{\text{REPARATIO}}{\text{ISIS}}$ V polju I. III. Vojak prebada konjenika.	Ae	17—19	33
48.	A. D. N. [Constanti]VS NOB. C. R. FEL. TEMP. $\frac{[\text{reparatio}]}{\text{nečitljiv}}$ Vojak prebada konjenika.	Ae	14—16	
	Valentinianus I. (364—375)			
49.—50.	A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{ISISC}}$ Viktoria na I.	Ae	16—19	55
51.—52.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—19	55
	Valens (364—378)			
53.	A. D. N. V[alens] P. F. AVG. R. GLORIA $\frac{\text{ROMANORVM}}{\text{-SIS}}$ Cesar drži labarum in ujetnika.	Ae	17—18	64
54.	Isto, odsek nečitljiv.			
55.—57.	A. D. N. VALENS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{nečitljiv}}$ Viktoria na I.	Ae	16—17	72
	Gratianus (367—383)			
58.	A. D. N. GRATIANVS P. F. AVG. R. REPARATIO REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{SMRE}}$ Cesar vzdiguje ženo.	Ae	20—21	58

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
59.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	20—21	58
	Valentinianus II. (375—392)			
60.	A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG. R. REPARATIO REI <u>PVBLLICAE</u> nečitljiv	Ae	21	44
	Cesar vzdiguje ženo.			
61.	Nedoločljiv novce iz 1. stoletja.			
62.	Nedoločljiv novce iz 3. stoletja.			
63.	Nedoločljiv novce iz 4. stoletja.			

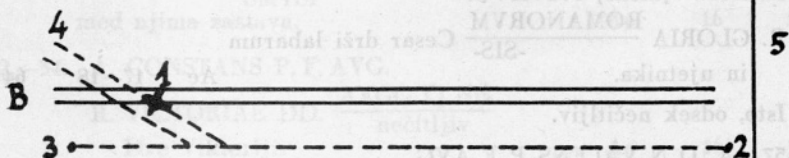
Zastopani so novci od Avgustove dobe (Agrippa) do konca 4. stoletja (Valentinianus II.). Čeprav so to raztresene najdbe, vendar lahko sklepamo po njih, da je bil Panoramski hrib naseljen od začetka rimske okupacije naših krajev do konca 4. stoletja.

SKICA JARKA B, ZGORNJI BREG

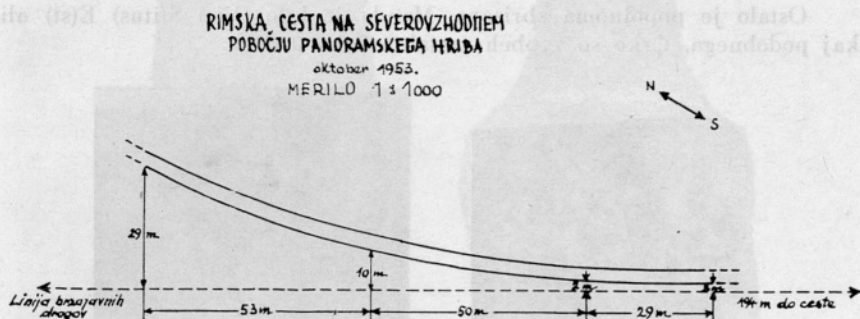
izkopavanja L. 1951.

MERILO 1:1000

- B JAREK B
- 1 PHALLUS
- 2 OBCESTNI MEJNIK
- 3 MEJNIK
- 4 OSTANKI RIMSKE CESTE
- 5 MARIBORSKA CESTA

Rimska cesta. (Glej skico 2.) Še sedaj se vidi na preoranem terenu rimska vicinalna cesta, ki se je oddelila od glavne ceste Poetovio—Halicanum—Savaria približno pri grajskem hlevu. Posipana je s precej drobnim gramozom, ki so ga kopali verjetno iz bližnje Grajene. Ta rimska cesta je vidna 194 m severozahodno od glavne ceste, ki vodi iz Ptuja v Vurberg oziroma od cestnega križišča pri grajskem hlevu, torej med točkama 24 in 10 detajlnega načrta Poetovie, Klemenc-Saria, Blatt Ptuj. Široka je 3,20 m. Prvih 29 m vodi v severozahodni smeri, potem približno 50 m v smeri severozahod—sever in končno 53 m v skoraj čisto severni

Skica 2

smeri. Potem se izgubi sled, ker cesta pada proti Grajeni, teren pa je bil v poznejšem času niveliran. Ta cesta je del rimske ceste, ki je vodila po dolini Grajene v Vurberg in naprej v kamnolom pri Barbari, menda tudi v Flavio Solvo (Wagna pri Lipnici). (Prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 32, 70 in 87.)*

Teren je povečini pokrit s fragmenti opek in kamni. Vidiijo se tudi celi kosi temelja iz dravskega kamenja, ki je vezano z močno, odlično malto. Ves teren je bil v rimski dobi gosto naseljen, žal so sedaj po globokem oranju vsi sledovi antične kulture uničeni.

Grb in rimski napis iz Vurberga pri Ptuj (slika 5)

4. maja leta 1953 je uprava ptujskega muzeja dala prenesti iz vurberškega gradu, ki je bil leta 1945 bombardiran in porušen, grb iz pohorskega marmora. Na ščitu grba vidimo desno spodaj in levo zgoraj navzdol obrnjeno sidro, levo spodaj in desno zgoraj zmaja. To je grb plemiške družine Stubenberg (prim. Wappenbuch des löbl. Fürstenthums Steyer, 1567, št. 108, 109 in 110). Stubenbergi so bili lastniki vurberškega gradu od leta 1441 do leta 1603. Nad ščitom sta dve čeladi, desna ima kot okras

* Zahvaljum se tov. Bernardi Perčevi, kustosu ptujskega muzeja, za risanje skic.

sidro, leva peresa. Levo in desno od čelad in ščita je stilizirano akantusovo listje. Oba roba na desni in na levi strani sta zaokrožena. Po izdelavi je grb verjetno iz druge polovice 16. stoletja. Kamen je visok 0,657, širok 0,78, debel 0,137 m.

Na zadnji strani je napis, del rimskega nagrobnika. Profilacija na levi in desni strani je deloma ohranjena (slika 6).

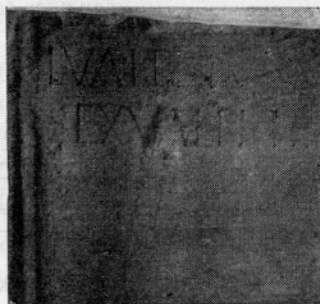
Napis se glasi:

L(ucius). VALERIV[s]
SEX(ti). VALERI. FIL(ius)

Ostalo je popolnoma zbrisano. Menda je bilo H(ic) S(itus) E(st) ali kaj podobnega. Črke so v obeh vrstah visoke 0,055 m.

Sl. 5

Sl. 6

Po obliki črk bi napis datiral v prvo polovico drugega stoletja n. št. Iz Vurberga je znan napis CIL III 4042 in ČZN XXVIII, 1933, str. 127, posvečen Deo invicto Mithrae, razen tega še grobni medaljon, ki kaže žensko v domači noši (prim. Abramič, Poetovio, sl. 2; ČZN XXVIII, 1933, str. 127; Geramb, Steirisches Trachtenbuch, str. 191), CIL III, 4100 in 4101. Vprašanje je, ali je naš nagrobnik iz Vurberga, ali so ga svoječasno prenesli iz Starš. V Staršah so bili namreč najdeni številni rimski spomeniki (CIL III 4102, 4103, 4105, 5744, 10877; Höffiller-Saria, AIJ 263, 264; Klemenc-Saria, Blatt Rogatec, str. 29).

Pepelnica z žarama iz Obreža pri Središču

V Obrežu je lastnik njive, parcele št. 447, ki leži 22 m južno od ceste Ormož—Središče ter ima domače ime »Prečnica«, našel pri oranju 9. oktobra 1953 pepelnico iz apnenca brez ornamentike in brez napisa. Ta pepelnica je visoka 0,413, dolga 0,609, široka 0,491 m; njena stena je debela 0,072 m. Strehasti pokrovec je dolg 0,698, širok 0,59, visok v sredini 0,174, pri akroterijih 0,159 m. V pepelnici sta bili dve posodi, ki sta služili kot žari, in sicer: 1. (Slika 7) Velika čaša gubanka, terra nigra, z majhnim podstavkom; zgornji premer 0,103, spodnji premer 0,063, največji premer 0,12 m; ozki rob je malo navzven zavihan; čaša je visoka 0,173, pod-

stavek je visok 0,004 m. V čaši so bile žgane kosti. 2. (Slika 8) Žara iz sive, dobro pečene gline, mešane s peskom, izdelana na lončarskem kolesu. Malo oddebljeni rob je nekoliko navzven zavihan. Dolgi vrat je precej širok in spominja na hallštattske oblike. Trebuh je kroglaste oblike, vendar je šesterokotno izoblikovan. Žara je visoka 0,217, zgornji premer je 0,078, spodnji premer 0,066, največji premer 0,146 m; nizki podstavek je visok le 0,006 m.

Sl. 7

Sl. 8

Po Kovačiču (»Trg Središče«, str. 72) so našli leta 1906 v Obrežu prazgodovinske grobove (prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 22). Iz Središča je znano kamnito orodje (prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 67). Na njivi, imenovana »Cirkeveci« v katastrski občini Grabe med Ormožem in Središčem, je mariborsko Zgodovinsko društvo leta 1907/1908 izkopalo večjo rimsko vilo in staroslovansko grobišče (prim. Kovačič, Trg Središče, str. 75 ss.; ČZN 1907, str. 229 ss.; MZK 3, F. VI, 1907, str. 315; VII, 1908, str. 290; Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 67, 68).

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Funde aus Ptuj

Der Verfasser bespricht die neuesten Funde von Poetovio, Vurberg und Obrež bei Središče. Auf dem Nordostabhang des Panoramaberges wurde im Herbst 1953 das Feld zwischen dem Fussweg und der Vurbergerstrasse mit dem Traktor 50 cm tief umgeackert (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, Detailplan von Poetovio bei No. 30.). Dieser Teil des Hügels wurde bisher noch nicht genauer untersucht, doch ergab die Anlage einer Wasserleitung im Jahre 1907 Gebäudereste, beim Graben eines Wasserleitungskanals im

Jahre 1915 wurden Gräber aufgedeckt. Dorthier stammt auch das Epona-relief (Serta Hofilleriana, V. Skrabar, str. 279, 280), ebenso wurde am Nordfuss des Panoramaberges die hier beschriebene Statuette eines Opfernden von Notar Dr. Winkler zu Anfang dieses Jahrhunderts gefunden (Lichtbild 1). Beim Anlegen von Schützengräben im Jahre 1944/45 wurden Reste römischer Gebäude aufgedeckt, doch war eine genauere Untersuchung der Funde wegen der Zeitumstände unmöglich.

Durch das Ackern wurden auf dem flachen Abhang römische Gebäude, beziehungsweise deren Grundmauern zerstört. Beim wiederholten Absuchen des Geländes nach dem Ackern im Herbst 1953 und nach dem Eggen im Frühjahr 1954 fanden wir Bruchstücke von Grundmauern aus Drausteinen und Barbarakalk (aus dem römischen Steinbruch in Barbara bei Vurberg), Reste von Fussböden (Estrich), Wandmalereien und Hypokausten, besonders aber eine grosse Menge von Gefässcherben, die grösstenteils auf der Töpferscheibe hergestellt und sehr scharf gebrannt waren. Darunter befinden sich auch Bodenstücke mit Firmenstempel (VICTOR F und ein unleserlicher), mehrere Randstücke von Reibschalen, teilweise mit Firmenstempel: IVSTI [nianus], POTENTINVS(?), SVCESSIANVS (Successianus). Ausserdem wurden 85 Fragmente von terra sigillata-Gefässen gefunden, viele mit Eierstab, Perlenschnur, Kreisen, Rosetten und Girlanden verziert, einige auch mit Jagdszenen. Von den signierten Fragmenten ist eines undeutlich (ich lese DIVTA F), ein weiteres stark beschädigt FSV... (rückläufig), deutlich ist PAVLIM (Fabrik Lesoux).

Von Eisgegenständen wurden Nägel, ein Haken und ein Messer gefunden, von Bronzegegenständen Beschläge und 2 Nadeln, von Beingegegenständen Nadeln und Haarnadeln; die Glasfunde waren unbedeutend. Auch Ziegel mit den bereits bekannten Firmenstempeln M(arci) Juni Firmini, M(arci) Ulpi Severi (oder Severini), C. I. H., Adiecti usw. waren zahlreich.

Außerdem wurde eine Reihe von Steinfragmenten gefunden, alle mit Ausnahme eines Altars aus Bacherer Marmor: ein stark beschädigter Altar aus Kalkstein, dessen Inschriftfeld gänzlich abgeschliffen ist; ein Fragment eines hohen Kapitells; ein stark beschädigter Architravteil; ein Fragment einer Balustrade; ein schlecht erhaltenes Bruchstück einer Büste; ein Fragment eines Akroteriums, ein Bruchstück einer steinernen Reibschale und zwei Mühlsteine.

Besonders interessant sind die Fragmente von zwei Priapusreliefs (Lichtbild 2 und 3). Der Verfasser gibt einen kurzen Überblick über die Entwicklung und Verbreitung des Priapkultes und beschreibt die beiden Reliefe. Er vermutet, daß auf dem Nordostabhang des Panoramaberges eine Priapkapelle gestanden habe.

Sodann wird er bei den Ausgrabungen des Universitätsprofessors Dr. Josip Klemenc im Jahre 1951 in Zgornji Breg (Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, Detailplan von Poetovio Nr. 69) gefundene Phallus besprochen (Lichtbild 4, Skizze 1) und eine kurze Übersicht über die Entwicklung des Phalluskultes gegeben.

Es folgt eine Aufzählung der im Herbst 1953, bzw. im Frühjahr 1954 auf dem Panoramaberg gefundenen römischen Münzen. Diese beginnen mit M. Vipsanius Agrippa und enden mit Valentinianus II., reichen also von der augusteischen Zeit bis ans Ende des vierten Jahrhunderts, ein Umstand, der für die Besiedlungsgeschichte des Hügels nicht ohne Bedeutung ist.

Auch ein Teil der Vizinalstrasse, die im Grajenatal von Poetovio nach Vurberg und zu den Steinbrüchen von Barbara, vielleicht auch weiter nach Flavia Solva führte, wurde aufgedeckt. Sie zweigt zwischen den Punkten 10 und 24 des oben erwähnten Detailplans von Poetovio von der Strasse Poetovio—Halicanum—Savaria ab und verläuft in nordnordwestlicher bis nördlicher Richtung (Skizze 2).

Wappen und römische Inschrift aus Vurberg (Lichtbild 5 und 6). Aus der im Jahre 1945 durch Bomben zerstörten Burg wurde ein Wappen aus Bacherer Marmor ins Museum von Ptuj gebracht. Auf der Rückseite befindet sich die Inschrift: L. VALERIV[s]

SEX(ti) . VALERI . FIL(ius).

Die Buchstaben sind in beiden erhaltenen Zeilen 0,055 m hoch. (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Rogatec 29.)

Im Oktober 1953 wurde auf der Flur Prečnica, Parzelle 447, eine Aschenkiste aus Kalkstein ohne Ornament und ohne Inschrift gefunden. Darin waren ein grosser Faltenbecher — terra nigra — in dem sich verbrannte Knochen befanden, und eine Urne mit breitem, hallstättisch geformten Hals und sechseckig abgeplattetem Bauch. (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Ptuj 67 f.)